

U sljedećem poglavlju riječ je o stanovništvu (69-86), o njegovom podrijetlu i migracijama, o demografskim putanjama, društvenoj slojevitosti i statusnoj diferencijaciji.

Četvrto poglavlje prve cjeline knjige donosi opsežnu analizu vlasničke strukture murterskih zemljoposjeda s posebnim osvrtom na ulogu nekoliko šibenskih plemićkih obitelji (Mihetić, Linjičić, Simeonić, Zavorović, Dragojević) i dinamiku vlasničkih promjena u 17. stoljeću. U ovome poglavlju autor se bavi i složenim terminološkim pitanjima svojstvenim zemljišnim odnosima u dalmatinskim komunama te se obrađuju pojmovi: *kmetstvo, težaština, zakup prihoda, podavanja – naturalna renta, tlaka, darovi i livel*. Uz to, riječ je i o stočarstvu te o pitanju vlasništva pašnjaka i gajeva.

Posljednje, peto poglavlje prve cjeline ove knjige bavi se morem kao medijem komunikacije (129-136), s naglaskom na odnos murterskog otočanina, pomorca ili ribara, spram Šibenika i Zadra, dvaju gradova kojima je kroz povijest prirodno gravitirao.

U drugoj velikoj cjelini knjige, *Kako je don Petar tražio nevolje i druge priče iz Murterske davnine* (139-194), izdvojeno je šesnaest crkvenih parnica vođenih u razdoblju od 1560. do 1690. (iz Biskupijskog arhiva Šibenik), donesenih u vrlo dopadljivoj narativnoj formi životnog pa čak i pomalo duhovitog prikaza seoske i gradske svakodnevice žitelja Murtera. Taj će dio knjige osim stručnjacima, vjerujemo, biti osobito zanimljiv i širem čitateljstvu koje se možda prvi put susreće s publikacijom proizišlom iz istraživanja arhivskog gradiva. Čitajući živopisne crtice iz murterskog života, među kojima izdvajamo naslove samo nekih od njih: *Silom do oltara, Živa u grobu, Pomiriti se ili potući, Tragična smrt nevjeste* ili pak *Jeben špijun*, uvjerit ćemo se da se ranonovovjekovna svakodnevica Murterana, premda vremenski podosta udaljena, katkad i nije mnogo razlikovala od naše.

Na kraju slijede autorova zaključna razmatranja (179-182), popis objavljenih i neobjavljenih izvora (183.) te literature (185-190). U knjizi je objavljeno i nekoliko crno-bijelih faksimila zemljovida i raznih nacrti murterskog područja preuzetih iz arhivskog gradiva.

Osim što je riječ o izdanju koje u stručnom smislu nedvojbeno nadopunja dosadašnje spoznaje hrvatske historiografije o otoku Murteru, vjerujemo da će autorov kreativan narativni pristup rada na arhivskom gradivu pomoći približiti širem čitateljstvu prošlost Murtera, ali i povjesničarsku struku i arhivsko gradivo.

Iva Kurelac

Aaron Wess Mitchell, *The Grand Strategy of the Habsburg Empire*, Princeton University Press, Princeton – Oxford 2018., 403 str.

The Grand Strategy of the Habsburg Empire najnovija je knjiga američkoga povjesničara i politologa Aarona Wessa Mitchella koja se bavi poviješću Habsburške Monarhije od kraja 17. pa do zadnje četvrtine 19. stoljeća s vojno-sigurnosnog, političkog, diplomatskog i strateškog aspekta. U manjem dijelu, autor analizira organizaciju i strukturu habsburške vojske kao instrumenta provođenja političkih i diplomatskih odluka u ostvarenju primarnoga strateškoga cilja Habsburške Monarhije, a to je trajna sigurnost i neutralizacija prijetnji na svojim granicama u navedenome razdoblju. U ovoj knjizi su objavljeni brojni izvori, primjerice arhivsko gradivo iz fondova i zbirki *Kriegsarchiv* i *Haus, Hof und Staatsarchiv* iz Beča, onodobni rukopisi i memoarski spisi. Uz navođenje brojne literature, ova knjiga stoga predstavlja važan

izvor za proučavanje povijesti Habsburške Monarhije i Središnje Europe sa vojno-strateško-sigurnosnoga aspekta.

Aaron Wess Mitchell je politolog, politički analitičar i povijesničar. Specijalist je za međunarodne odnose i javne politike, a dosad je kao suautor napisao i dvije knjige o vanjskoj politici SAD-a. Smatra se stručnjakom za proučavanje političkih, diplomatskih i sigurnosnih prilika Srednje i Istočne Europe, a 2004. godine je osnovao Centar za analizu europske politike (*Center for European Policy Analysis*) u Washingtonu, SAD. Od rujna 2017. godine do veljače 2019., služio je kao dužnosnik vlade SAD-a na položaju pomoćnog državnog tajnika za europske i euroazijske poslove.

Knjiga se sastoji od uvodnih napomena, objašnjenja pojmova, jednog uvodnog poglavlja, tri tematska dijela svaki sa po tri poglavlja, pogovora, bilješki, popisa izvora i literature i kazala pojmova. U uvodnim napomenama, Mitchell polazi od osnovnog pitanja: "Kako se jedna velika sila s ograničenim vojnim sredstvima nosi sa strateškim izazovima protiv nekoliko rivala istovremeno?". Pod ovom velikom silom Mitchell smatra Habsburšku Monarhiju, koja se nalazila u središtu europskog kontinenta, između nekoliko velikih sila koje su joj bili protivnici pa se prema tome suočavala sa nekoliko istovremenih egzistencijalnih prijetnji iz različitih smjerova.

Uvodno poglavlje nosi naslov *Habsburška slagalica* (1-17). Ovdje se ukratko opisuju političke prilike u Europi početkom 18. st. u kojima su se disperzirani habsburški posjedi počeli suočavati s novim strateškim izazovima. Takvo stanje je natjeralo habsburške vladare i njihove državnike, vojskovođe i diplomate da razviju "veliku strategiju", odnosno dugoročnu strategiju koja je potrebna jednoj državi da bi opstala u nepovoljnim okolnostima, osigurala svoje granice, konsolidirala unutrašnju vlast i održala status velike sile.

Prvi tematski dio nosi naslov *Strateške karakteristike habsburškog carstva* (19-118). Sastoji se od tri poglavlja. Prvo poglavlje, *Carstvo Dunava: zemljopis Habsburškog carstva* (21-51), opisuje zemljopisne karakteristike Habsburškoga carstva sa vojno-strateškoga aspekta. Glavna karakteristika Habsburškoga carstva je bila rijetka kombinacija planina, rijeka i ravnica. Ova je kombinacija geopolitički utjecala na formiranje habsburške velike strategije. Ukratko nam Mitchell objašnjava pojam "Velike strategije", što je ona strategija koja ne teži samo pobjedi u ratu, već i dalje, trajnoj sigurnosti nakon sklapanja mira, pa su svi državni naponi upravo usmjereni k tome cilju (40). Kao jedan od elemenata građenja te velike strategije, Mitchell ističe habsburšku vojnu kartografiju.

Damnosa Hereditas (Opterećeno nasljedstvo). Habsburški narodi i država (52-81) naslov je drugog poglavlja u kojem se opisuju karakteristike političkog zemljopisa habsburških zemalja kojeg čine tri sastavna dijela: austrijske nasljedne zemlje (*Erblande*) zemlje češke krune i Ugarsko kraljevstvo. Ono što je Habsburšku Monarhiju činilo različitom od ostalih velikih sila i njenih rivala jest činjenica da je bila okružena neprijateljskim silama sa sve četiri strane, a da njena ekonomska baza nije bila dovoljna za adekvantan odgovor na ove vojne izazove (67). Stoga, prema Mitchellu, Habsburška Monarhija nije bila i nikada nije ni mogla postati "normalna velika sila" zbog toga što je njena unutrašnja uprava bila komplicirana, porezni sustav razvučen i izložen prekidima, a pučanstvo manje homogeno negoli u drugim državama (79).

"*Si Vis Pacem*" *Habsburg War and Strategy* (82-117) naslov je četvrtoga poglavlja. Skraćena poznata rimske maksime *Si vis pacem, para bellum* (Ako želiš mir, spremaj se za rat), objašnjava osnovne postavke habsburške strategije: rat kao krajnje sredstvo rješavanje konflikta,

defanzivna doktrina ratovanja i korištenje vojske kao *ultima ratio* instrumenta u postizanju ciljeva: trajne stabilnosti i sigurnosti u prirodno nepovoljnom okruženju uvjetovanom zemljopisnim položajem Habsburškoga carstva. U formiranju te strategije, habsburška je vojska posvećivala veliku pažnju zemljištu i njegovoj upotrebi u defanzivne svrhe i novim vojnim tehnologijama.

Drugi tematski dio knjige *Habsburški obrambeni sustav granica* (119-223) počinje s petim poglavljem naslova *Žetva trnova. Turci, Rusi i jugozapadna granica* (121-158). U ovome se poglavlju analiziraju glavni sigurnosno-obrambeni izazovi sa jugoistočne i istočne granice habsburških zemalja koji su utjecali na razvoj habsburške vojne doktrine od Velikog turskog rata (1683.-1699.) do početka francuskih revolucionarnih ratova 1792. godine. Dakle, razvoj habsburške velike strategije kao koordinacije vojnih i političko-diplomatskih aktivnosti u odnosu na Osmanlijsko i Rusko carstvo. Mitchell kroz tri razdoblja (prvo od devedesetih godina 17. stoljeća do tridesetih godina 18. stoljeća, drugo od četrdesetih do sedamdesetih godina 18. stoljeća i treće od sedamdesetih do devedesetih godina 18. stoljeća) opisuje promjene u habsburškoj diplomaciji, politici i organizaciji vojske radi rješavanja osnovnog problema koji je opterećivao Monarhiju i predstavljao njenu egzistencijalnu prijetnju: istovremeno vođenje rata na dva ili više bojišta. Zaključno, Mitchell smatra da je na kraju 18. st. savez Monarhije s ruskim carstvom zapravo predstavljao značajan dobitak jer je ona stalno bila okružena neprijateljskim silama. Ovako je Monarhije mogla demilitarizirati veliko područje sa svoje istočne granice i eliminirati jedno čitavo bojište.

“Monstrum”. *Puska i sjeveroistočno bojište* (159-193) drugo je poglavlje ovoga dijela. U ovome se poglavlju opisuju ratovi Monarhije s njenim sjevernim susjedom, Pruskom, u tri razdoblja. U prvom razdoblju, tijekom Rata za austrijsko naslijeđe (1740.-1748.), Habsburška je Monarhija razvila dilaturnu strategiju iscrpljivanja vojski Fridriha II. Velikog, jer u izravnom sukobu nije mogla vojno poraziti pruske vojske. U drugom razdoblju, od završetka Rata za austrijsko naslijeđe do završetka Sedmogodišnjega rata 1763. godine, organizirala je sistem saveza protiv Pruske i natjerala ju na stratešku defanzivu. U trećem je razdoblju od 1764. do 1779. godine Monarhija izgradila sustav utvrda na svojim sjevernim i sjeveroistočnim granicama kako bi odvrtila Prusku od daljnjih napada. Kako ističe Mitchell, “zajedno su ove tehnike omogućile Austriji da preživi ponavljane invazije, suzbije prusku prijetnju i uključi je u njemački savez pod austrijskim vodstvom” (159).

Sedmo poglavlje, ujedno i posljednje poglavlje drugoga dijela, opisuje odnos Habsburške Monarhije s Francuskom. Naslov je ovoga poglavlja *“Teufelfranzosen” (Vražji Francuzi). Francuska i zapadna granica* (194-223). U svojem strategijsko-sigurnosnom razmišljanju u odnosu na francusku vojnu prijetnju, Mitchell ističe kako se Habsburška Monarhija koncentrirala na izgradnju tri međusobno povezana temelja: zaštitni pojas država koje su služile kao tampon-zone, mrežu utvrda i koaliciju s drugim državama protiv francuske hegemonije (199). Međutim, dolazak Napoleona na čelo Francuske i njegov način ratovanja je potkopao stoljetnu austrijsku strategiju prema Francuskoj i označio kraj austrijskog sigurnosno-obrambenog sustava. Mitchell zatim opisuje prirodu ratova protiv Napoleona vođenih 1805., 1809. i 1813. i 1814. godine, a završava poglavljem opisom Metternichovog sigurnosnog sustava i utemeljenja Svete Alijanse. Ovo razdoblje Mitchell ujedno smatra političkim, diplomatskim i vojnim vrhuncem Habsburške Monarhije. Po njemu ovo razdoblje ujedno predstavlja i vrhunac habsburške velike strategije jer su svij strateško-sigurnosni ciljevi postignuti političkim, diplomatskim i vojnim sredstvima zajedno.

Zenit, padanje i naslijeđe naslov je trećeg tematskog dijela knjige (225-316). Osmo poglavlje, *Barikade vremena. Metternich i habsburški sustav na svojem vrhuncu* (227-255), bavi se kombinacijom austrijske diplomatsko-vojne strategije čiji je krajnji cilj bio osigurati Habsburškoj Monarhiji što je duže moguće razdoblje mira i stabilnosti. Glavni arhitekt ovoga post-Napoleonskog sustava je bio austrijski kancelar Metternich, pa Mitchell u ovome poglavlju opisuje njegovu diplomatsku aktivnost. Na vojnome polju, Mitchell analizira važnost utvrda u habsburškom sigurnosno-strateškom sustavu, opet kao dio velike političko-diplomatsko-vojne strategije. *Između čekića i nakovnja. Pomrčina Habsburške Monarhije* (256-303) naslov je devetoga poglavlja. U ovome poglavlju Mitchell opisuje "eroziju Metternichova" sustava u godinama od izbijanja revolucija u Europi do konačnog poraza Habsburške Monarhije u Austro-pruskom ratu 1866. godine, kada je ona izgubila status velike sile. Ova se erozija dogodila kao kombinacija nekoliko faktora: monarhijsko zaostajanje u tehničko-tehnološkom razvoju za glavnim rivalima, gubitak tampon-zona u sukobima, gubitak pouzdanih i jakih saveznika, nedovoljan vojni budžet i ulaganje u nove vojne tehnologije i moderne tipove naoružanja te na kraju, napuštanje tradicionalno obrambene doktrine ratovanja korištenjem terena i dilatornih taktika u korist ofenzivne doktrine ratovanja.

Deseto poglavlje nosi naslov *Habsburško naslijeđe. Kroćenje kaosa* (304-316), gdje Mitchell sintetizira postulate habsburške strategije kroz tri glavne faze: prvu koju je obilježilo djelovanje Eugena Savojskog, drugu od Marije Terezije do početka vladavine Franje Josipa I. te treću od početka vladavine Franje Josipa I. pa do austro-pruskog rata. Prema Mitchellu, glavni cilj austrijske glavne strategije se sastoji u "koherentnoj logici" koja se razlikuje od velike strategije drugih velikih sila po tome što teži integrirati i dominirati srednjoeuropskim kontinentalnim masama. Da bi se to postiglo, trebalo bi biti ispunjeno pet glavnih preduvjeta: prijateljska Rusija, njemački savez pod austrijskom upravom, podređena Pruska, netaknuto i neprijeteće Osmansko carstvo i miroljubiva Francuska, iza Rajne (312).

U Pogovoru naslova *Habsburške lekcije* (317-329) Mitchell postavlja pitanje "Možemo li išta naučiti od Habsburške Monarhije?" S obzirom na determiniranost geopolitičkih opcija koje stoje modernim vojskovođama i državicima na raspolaganju i limitiranim prirodnim i ljudskim resursima, Mitchell dobro zaključuje kako su problemi s kojima su se susretali habsburški vladari, državnici i vojskovođe, bez obzira na utjecaj tehnologije u moderno nuklearno doba, zapravo oni isti problemi s kojima se susreću suvremeni državnici: borba za prostor i resurse radi vlastite sigurnosti. Iz svoje analize, Mitchell izvodi dvanaest zaključaka koje možemo izvući iz habsburške velike strategije, pragmatičnih i za suvremeno doba.

Ova inspirativna knjiga zanimljiva je hrvatskim povjesničarima koji se bave proučavanjem habsburške vojne, diplomatske i političke povijesti iz razloga što nudi novu perspektivu pristupa proučavanju povijesnog kretanja i sudbine Habsburške Monarhije kao geopolitičkog entiteta *sui generis*. Uz navedeno, Mitchell je koristio brojne izvore, pa objava izvornog arhivskog gradiva, memoarskih zapisa i navoda iz literature, može biti korisna i hrvatskim povjesničarima u ovakvom pristupu proučavanja ove teme. U osnovnom kronološkom okviru, Mitchell je koristio tematski pristup te kombinirao analitičku i sintetičku metodu. Pri tome, ne ustraje u silogističkom dokazivanju svojih hipoteza, već samo nudi empirijski dokaz za pojedine svoje ideje i razmišljanja pa se u ovome kontekstu knjiga ne može smatrati polemičkim spisom ili paradigmatskom knjigom. Prema mojem mišljenju, Mitchell je u pravu kada tvrdi da Habsburška Monarhija nije imala predispozicije postati "normalnom velikom silom" zbog njene unutrašnje kohezije, geopolitičkog položaja i ustavnog uređenja.

Međutim, teza o “putu u propast” od trenutka kada je Monarhija napustila svoje tradicionalno obrambeno stanovište i usvojila ofenzivnu doktrinu uporabe svoje vojne sile kao sredstva postizanja političkih i sigurnosno-obrambenih ciljeva, konkretno u odnosu na svojeg istočnog susjeda carsku Rusiju u posljednjem razdoblju svojega postojanja, samo je djelomično točna. Iz povijesne perspektive je točno da je Rusija istodobno predstavljala i važnog saveznika Monarhije i veliku prijetnju njenim interesima na istoku i jugoistoku. S druge strane, ipak je zanemarena važna činjenica da je u ovakvoj konstelaciji snaga, Monarhija upravo u Trojnom savezu sa Njemačkim carstvom i Kraljevinom Italijom u posljednjem razdoblju svojeg postojanja na prijelazu 19. u 20. st., nastojala postići proturavnotežu u odnosu na raniji takav savez sa Rusijom, pa na osnovi toga i temeljila svoju veliku strategiju prema Rusiji. Politički i diplomatski neuspjeh Austro-Ugarske da zadrži Italiju u Trojnom savezu, uz jake razloge talijanske *Sacro egoismo* politike dovršenja *Risorgimenta* na početku 20. stoljeća, što je značilo prisvojenje dijela teritorija Monarhije, prouzročio je na kraju kolaps Monarhije jer je doveo Monarhiju u položaj da se u Prvom svjetskom ratu bori na tri bojišta. Upravo položaj koji, kako Mitchell ispravno navodi, su habsburški vladari, državnici i vojskovođe nastojali izbjeći, gradeći “veliku strategiju” u dvjestogodišnjem procesu. No, i pored navedenoga, knjiga je vrhunski napisana i svakako vrijedna čitanja svakom povjesničaru koji se bavi poviješću Habsburške Monarhije. Osim navedenoga, preporuča se i čitatelju koji nije povjesničar pročitati ovu knjigu radi širine intelektualnog promišljanja u obradi jedne povijesne teme.

Filip Katanić

Ana Biočić, *Svećenici u politici. Djelovanje katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru 1868.-1871.*, Kršćanska sadašnjost, Biblioteka: *Analecta croatica christiana*, Zagreb 2018., 452 str.

Nedavno objavljena studija Ane Biočić, docentice na Katedri za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu plod je njezina dugogodišnjeg istraživačkog rada na polju hrvatske crkvene povijesti 19. st., s posebnim interesom na ulogu i djelovanje hrvatskog katoličkog svećenstva u drugoj polovici 19. stoljeća. Ova proširena i prerađena doktorska disertacija važna je novina u hrvatskom historiografskom opusu jer se radi, prema riječima recenzenata, o prvoj znanstvenoj monografiji koja se bavi pitanjem uloge katoličkog svećenstva u 19. stoljeću. Autorica je na metodološki suvremen način prikazala i valorizirala ulogu katoličkih svećenika u različitim pitanjima političkog, društvenog i kulturnog života Trojedne kraljevine, koncentrirajući se na njihovo djelovanje u Saboru za vrijeme njegova saziva od 1868. do 1871. godine.

Istraživanje autorice Ane Biočić utemeljeno je na opširnom arhivskom gradivu iz niza domaćih arhiva (Državnog arhiva u Zagrebu, Arhiva HAZU, Arhiva Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog državnog arhiva, Državnog arhiva u Osijeku, Državnog arhiva u Rijeci, Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu, Arhiva župe Sv. Marije Magdalene u Ivancu, Arhiva župe Preobraženje Isusovo u Piškorevcima, Arhiva župe Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije u Valpovu). Kao izvor, autorica je uz neobjavljenu arhivsku građu iz navedenih arhiva, koristila i niz objavljenih zbirki izvora te preko dvadeset naslova